

Perspectivism in Nietzsche's Philosophy; A Reflection on Truth and Theories of Truth¹

Mansour Bahrami,^{*} Mohammad Raayat Jahromi^{*}

Abstract

Nietzsche's notion of "Perspectivism" offers an anti-foundationalist account of truth, rejecting the idea of truth as an absolute entity and instead framing it as something shaped by human interpretation. For Nietzsche, knowledge and truth are always formed within the boundaries of perspectives, with no universal or independent criterion to ground them. This article first examines the significance of perspectivism in Nietzsche's thought, contrasting it with traditional theories of truth such as correspondence, coherence, and pragmatism. It then considers the epistemological implications of Nietzsche's approach and its relationship to the concept of truth in his philosophy. Finally, it addresses the challenges raised by perspectivism, particularly the dangers of relativism and the apparent paradox it contains, arguing that Nietzsche does not deny truth altogether. Rather, he promotes a model in which perspectives are critically compared and evaluated. The article concludes that Nietzsche's perspectivism does not abolish truth but instead highlights the central role of diverse interpretations in shaping human knowledge.

Keywords: Perspectivism, Truth, Interpretation, Epistemology, Relativism.

---

¹ . **Research Paper**, Received: 15/3/2025; Confirmed: 30/4/2025.

² . M.A in Philosophy, Imam Khomeini International University, Qazvin, (mansourbahram63@edu.ikiu.ac.ir) (Corresponding Author).

³ . Associated Professor in philosophy, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran, (raayatjahromi@hum.ikiu.ac.ir).

Introduction

The question of truth has always stood at the heart of philosophy. From the classical traditions of Greek thought to modern epistemological debates, philosophers have sought ways to distinguish truth from error and to clarify its place in relation to the world, the mind, and language. Friedrich Nietzsche, however, disrupts this tradition with a radical and critical approach. He not only rejects the idea of truth as something absolute and independent of human interpretation but also exposes its historical and cultural character. Through his genealogical method, Nietzsche uncovers how truth, rather than being eternal, has emerged from metaphors and interpretations that, over time, have been mistaken for “reality.” To situate Nietzsche within the broader philosophy of truth, we must first explore his idea of perspectivism. Across his works such as *The Gay Science*, *Beyond Good and Evil*, and *On the Genealogy of Morality*, Nietzsche insists that truth is not something transcendent but rather immanent, rooted in interpretation. He argues that humanity’s faith in absolute truth stems from the age-old desire to stabilize a chaotic reality and secure a sense of order. Yet, what begins as a practical creation gradually hardens into dogma, and truth comes to be treated as timeless and unquestionable. This perspective has far-reaching consequences for traditional theories of truth. In the history of philosophy, three main accounts have dominated: the correspondence theory, the coherence theory, and the pragmatic theory. The key question, then, is whether Nietzsche’s rejection of absolute truth invalidates these theories altogether, or whether his view resonates, at least in part, with coherentism or pragmatism.

One of the major difficulties in interpreting Nietzsche is the relation between perspectivism and relativism. At first glance, the claim that truth is bound to perspective may suggest that all viewpoints are equally valid. Yet Nietzsche resists this conclusion. For him, not all perspectives are of the same value. Their worth is not determined by their “correspondence” with reality but by their interpretive richness, depth of insight, and ability to affirm and enhance life. In this light, Nietzsche is not an absolute relativist but rather a thinker searching for new criteria to evaluate and compare interpretations.

Ultimately, this article argues that Nietzsche’s position lies somewhere between absolutism and relativism. While he denies that truth exists independently of interpretation, he still maintains that certain perspectives surpass others. In grounding truth within life and human interpretation, Nietzsche challenges traditional theories but also opens the door to connections with coherentist and pragmatist approaches. His perspectivism

thus provides a way of thinking about truth that avoids both rigid absolutism and unrestrained relativism, situating truth within the lived realities of history, culture, and interpretation. Previous scholarship has explored Nietzsche's philosophy of truth from various angles, for instance, Ardabili's *Nietzsche's Confrontation with Truth* and Amiri Sarvari's *A Critique of Nietzsche's Theory of Truth*. Other works, such as Mirabi's dissertation *Truth in Nietzsche's Thought from Heidegger's Perspective*, Karbasi Zadeh Esfahani's thesis *Nietzsche's Epistemology*, and Danaeifar's article *The Possibility of Truth and Knowledge in Nietzsche and the Theory of Perspectivism*, have each contributed important insights. Yet, many of these studies have given less attention to the relation between perspectivism and the established theories of truth. This paper, by contrast, approaches Nietzsche's conception of truth as a phenomenological-hermeneutic phenomenon, examined through the lens of perspectivism. It also considers the tensions within his skepticism and the paradoxes inherent in perspectivism itself. In the end, truth in Nietzsche's philosophy emerges as a dynamic and fluid phenomenon, one inseparable from becoming and from the will to power.

Conclusion

Nietzsche's perspectivism, as explored in this study, is not simply an epistemological thesis but a fundamental critique of absolute truth and its metaphysical underpinnings. By rejecting the idea of truth as an independent standard, Nietzsche shows that all knowledge is conditioned by interpretation. While this view risks sliding into relativism, Nietzsche resists such a collapse by recognizing that some perspectives are more powerful, coherent, and life-affirming than others. In light of this, his perspectivism can be seen as rejecting the correspondence theory of truth, with its reliance on an independent reality, while still resonating with aspects of coherence and pragmatist theories. Thus, Nietzsche cannot be dismissed as a radical relativist. Rather, he calls for a reevaluation of truth as something historically embedded, interpretive, and dynamic, less about mirroring reality than about deepening understanding and enriching life.

Resources

- Babich, B. (1994), *Nietzsche's philosophy of science*, Albany: State University of New York Press.
- Beckerley, A. (2018), *Understanding Nietzsche's Perspectivism and reconciling it with perspectival realism*, The University of Edinburgh, 1-24.

- Grimm, R. H. (1977), *Nietzsche's Theory of Knowledge*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Hales, D. S. (2019), *Nietzsche's Epistemic Perspectivism*, (M. Massimi, Ed.) Cham, Switzerland: Springer Verlag.
- James, W. (1981), *Pragmatism*, (B. Kuklick, Ed.) Indianapolis, IN: Hackett.
- James, W. (1996), *Pragmatism*, Translated by Abdolkarim Rashidian, Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Leiter, B. (1994). *Perspectivism in Genealogy of Morals*. In R. Schacht (Ed.), *Nietzsche, Genealogy, Morality: Essays on Nietzsche's On the Genealogy of Morals* (pp. 334-358). Berkeley, CA, USA: University of California Press.
- Massimi, M. (2016), *Bringing Real Realism Back Home*, *The Philosophy of Philip Kitcher*, 98-120.
- Mittelman, W. (1984), *Perspectivism, becoming, and truth in Nietzsche*, *International Studies in Philosophy*, 16(2), 3-22.
- Remhof, J. (2015), *Nietzsche's Conception of Truth: Correspondence, Coherence or Pragmatist?* *The Journal of Nietzsche Studies*, 46(2), 229-238.
- Remhof, J. (2017), *Defending Nietzsche's Constructivism about Objects*, *European Journal of Philosophy*, 25, 1132-1158.
- Sinhababu, N. (2017), *Nietzschean Pragmatism*, *The Journal of Nietzsche Studies*, 48(1), 56-70.
- Nehamas, A. (1984), *Life as Literature*, Cambridge: Harvard University Press.
- Nietzsche, F. (1967), *The Will to Power* (Walter Kaufmann Ed.), (W. Kaufmann, Ed., W. Kaufmann, & R. j. Hollingdale, Trans.) New York: Random House.
- Nietzsche, F. (1973), *Thus Spoke Zarathustra*, Translated by Dariush Ashouri. Tehran: Agah Publications, (In Persian).
- Nietzsche, F. (1973). *The Anti-Christ*, Translated by Abdolali Dastgheib. Tehran: Agah Publications, (In Persian).
- Nietzsche, F. (1983), *Beyond Good and Evil*, Translated by Dariush Ashouri. Tehran: Khwarizmi Publications, (In Persian).
- Nietzsche, F. (1994). *On Truth and Lies in a Nonmoral Sense*, *Argonon*, Autumn, N.126.
- Nietzsche, F. (1998), *On the Genealogy of Morals*, Translated by Dariush Ashouri. Tehran: Agah Publications, (In Persian).

دوفصلنامه علمی پژوهش‌های مابعدالطبیعی،

سال ششم، شماره ۱۱، بهار و تابستان ۱۴۰۴،

صص ۷-۴۲

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق^۱

منصور بهرامی^۲؛ محمد رعایت جهرمی^۳

چکیده

«چشم‌اندازگرایی» در فلسفه نیچه، به عنوان رویکردی ضدبنیادگرایانه، «حقیقت» را نه به مثابه امری مطلق، بلکه برساخته‌ای وابسته به تفسیرهای متنوع انسانی در نظر می‌گیرد. نیچه استدلال می‌کند که شناخت و حقیقت همواره در بستر چشم‌اندازهای متکثر شکل می‌گیرند و هیچ معیار مستقل و جهان‌شمولی برای صدق وجود ندارد. این مقاله، ابتدا به بررسی اهمیت چشم‌اندازگرایی نیچه پرداخته و آن را در تقابل با نظریه‌های سنتی صدق، همچون نظریه‌های مطابقت، انسجام و عمل‌گرایی، تحلیل می‌کند. سپس، رابطه این دیدگاه با مفهوم حقیقت در فلسفه نیچه مورد بررسی قرار می‌گیرد و پیامدهای آن برای معرفت‌شناسی و نظریه صدق واکاوی می‌شود. در پایان، ضمن بررسی چالش‌های ناشی از این نظریه، از جمله «نسبی‌گرایی» و «پارادوکس» چشم‌اندازگرایی، تلاش می‌شود نشان داده شود که نیچه چگونه با پذیرش تنوع تفاسیر، به امکان مقایسه و نقد چشم‌اندازها باور دارد. این مطالعه

۱. مقاله پژوهشی، تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۵ تاریخ تایید علمی: ۱۴۰۴/۲/۱۰.

۲. کارشناسی ارشد فلسفه، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران، (نویسنده مسئول).
(mansourbahram63@edu.ikiu.ac.ir)

۳. دانشیار گروه فلسفه دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.
(raayatjahromi@hum.ikiu.ac.ir)

حاضر نشان می‌دهد که چشم‌اندازگرایی در اندیشهٔ نیچه، نه به معنای انکار حقیقت، بلکه تأکیدی بر نقش سازندهٔ تفاسیر گوناگون در تکوین دانش بشری است.

کلیدواژگان: چشم‌اندازگرایی، حقیقت، تفسیر، معرفت‌شناسی، نسبی‌گرایی.

۱. مقدمه

مسئلهٔ حقیقت (Truth) همواره یکی از بنیادی‌ترین پرسش‌های فلسفی بوده که از دیرباز ذهن متفکران را به خود مشغول داشته است. از سنت‌های کلاسیک فلسفهٔ یونان تا نظریه‌های معاصر معرفت‌شناسی (epistemology)، فلاسفه کوشیده‌اند معیارهایی برای تمایز میان حقیقت و خطا ارائه دهند و جایگاه حقیقت را در نسبت با جهان، ذهن و زبان مشخص سازند. در این میان، فردریش نیچه با اتخاذ رویکردی رادیکال و انتقادی، بنیان‌های این جست‌وجو را به کلی به چالش می‌کشد. او نه تنها حقیقت را امری مطلق و مستقل از تفسیرهای بشری نمی‌داند، بلکه نشان می‌دهد که مفاهیم مرتبط با حقیقت، خود برساخته‌هایی (constructed) تاریخی (historical) و فرهنگی‌اند که در گذر زمان تثبیت شده‌اند. نیچه از ره‌گذر روش‌شناسی تبارشناسانه (genealogy) خاستگاه‌های این مفاهیم را تحلیل می‌کند و آشکار می‌سازد که حقیقت چیزی جز مجموعه‌ای از استعاره‌های فرسوده نیست که کارکرد اولیهٔ خود را به عنوان ابزارهایی برای تفسیر جهان از یاد برده‌اند و به عنوان «واقعیت» پذیرفته شده‌اند. برای درک جایگاه نیچه در فلسفهٔ حقیقت، نخست باید مفهوم چشم‌اندازگرایی (perspectivism) او را بررسی کرد. نیچه در آثار خود، از حکمت شادان گرفته تا فراسوی نیک و بد و تبارشناسی اخلاق نشان می‌دهد که حقیقت نه امری فراتر از جهان، بلکه امری درون‌ماندگار (immanent) و وابسته به قدرت تفسیر است. از نظر او، باور به حقیقت مطلق ریشه در گرایش دیرینهٔ انسان به تثبیت و یکدست‌سازی واقعیت دارد؛ انسان‌ها حقیقت را می‌آفرینند تا در برابر ناپایداری و سیالیت هستی، نوعی امنیت معرفتی بیابند. اما این آفرینش، به تدریج به فراموشی سپرده می‌شود و حقیقت به عنوان امری مستقل و ازلی تصور می‌شود.

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمدرعایت جهرمی؛ منصور بهرامی ۱۳/

نظریه چشم‌اندازگرایی نیچه پیامدهای گسترده‌ای برای نظریه‌های صدق دارد. در فلسفه سنتی، سه نظریه اصلی صدق مطرح شده‌اند: نظریه مطابقت صدق، نظریه انسجام‌گرایی صدق و نظریه عمل‌گرایی صدق. پرسشی که در مواجهه با دیدگاه نیچه مطرح می‌شود این است که آیا او با رد حقیقت مطلق، تمامی این نظریه‌های صدق را بی‌اعتبار می‌سازد، یا آنکه می‌توان موضع او را به برخی از آن‌ها، به‌ویژه انسجام‌گرایی و عمل‌گرایی، نزدیک دانست؟ یکی از چالش‌های اساسی در تفسیر فلسفه نیچه، نسبت میان چشم‌اندازگرایی و نسبی‌گرایی (relativism)، است که در مقاله حاضر به آن پرداخته شده است. در نگاه نخست، این دیدگاه که حقیقت همواره درون یک چشم‌انداز خاص قرار دارد، ممکن است به این نتیجه منجر می‌شود که همه چشم‌اندازها به یک اندازه معتبرند و هیچ معیاری برای تمایز میان تفسیرهای برتر و فروتر وجود ندارد. اما نیچه، هرچند حقیقت مطلق را رد می‌کند، معتقد است که برخی چشم‌اندازها از دیگران برترند. این برتری نه از حیث انطباق با واقعیت، بلکه از حیث غنای تفسیری، ژرفای بینش و توانایی در گسترش حیات سنجیده می‌شود. بنابراین، نیچه را نمی‌توان نسبی‌گرای مطلق دانست، بلکه باید او را اندیشمندی دانست که در پی یافتن معیاری نوین برای سنجش ارزش دیدگاه‌ها و تفسیرهای بشری است. در نهایت، در مقاله حاضر تلاش می‌شود نشان داده شود که نیچه نه یک نسبی‌گرا است و نه یک مدافع حقیقت مطلق. او از یک سو بنیان‌های حقیقت را در چارچوب چشم‌اندازها می‌بیند، اما از سوی دیگر، برتری برخی چشم‌اندازها را بر برخی دیگر تصدیق می‌کند. به بیان دیگر، او حقیقت را درون زندگی و تفسیرهای ما از آن قرار می‌دهد، اما در عین حال، همه تفسیرها را یکسان نمی‌پندارد. در این پژوهش تلاش شده است که نشان داده شود هرچند نیچه، با بسیاری از نظریه‌های کلاسیک حقیقت‌نا سازگاری دارد، اما در نهایت، دیدگاه او را می‌توان به انسجام‌گرایی و عمل‌گرایی نزدیک دانست. این بازاندیشی در مفهوم حقیقت، ما را به‌سوی درکی سوق می‌دهد که نه به مطلق‌گرایی سنتی بازمی‌گردد و نه در نسبی‌گرایی

بی‌حد و حصر غرق می‌شود، بلکه امکان تفسیر حقیقت را در بستر زندگی و تاریخ فراهم می‌سازد.

مسئله حقیقت در فلسفه نیچه تاکنون در مقالاتی چون «مواجهه نیچه با حقیقت» (اردبیلی) و «نقد نظریه نیچه درباره حقیقت» (امیری سروری) بررسی شده است. همچنین آثاری مانند پایان‌نامه «حقیقت در نگاه نیچه از نظر هایدگر» (میرابی)، رساله «معرفت‌شناسی نیچه» (کرباسی‌زاده اصفهانی) و مقاله «امکان حقیقت و معرفت در نیچه و نظریه چندمنظرگرایی» (دانایی‌فر) وجود دارند. افزون بر این‌ها، پژوهش‌های دیگری نیز وجود دارند که هر یک کوشیده‌اند از منظری خاص به تحلیل حقیقت در اندیشه نیچه بپردازند، اما غالباً نسبت به پیوند آن با چشم‌اندازگرایی یا جایگاه آن در نظریه‌های صدق کم‌توجه بوده‌اند. مقاله حاضر، با نگاهی نو می‌کوشد حقیقت نزد نیچه را نه صرفاً به مثابه مفهومی انتقادی، بلکه به منزله عنصری پدیداری-تفسیری (phenomenological-hermeneutic) و در چارچوب چشم‌اندازگرایی تبیین کند. همچنین در این مقاله به شک‌گرایی نیچه پرداخته شده است؛ جایی که او به نقد و بازاندیشی در بنیادهای معرفت و حقیقت می‌پردازد. در ادامه، ضمن بررسی نسبت دیدگاه نیچه با سه نظریه صدق، یعنی مطابقت، انسجام‌گرایی و عمل‌گرایی، نقدی نیز بر نسبی‌گرایی وارد شده و پارادوکس نهفته در چشم‌اندازگرایی نیچه به‌عنوان یکی از چالش‌های درونی این رویکرد مورد واکاوی قرار گرفته است. از این‌رو، حقیقت نزد نیچه مفهومی سیال، وابسته به «شدن»، و پیوندخورده با اراده معطوف به قدرت تلقی می‌شود.

۲. چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه

اصطلاح «چشم‌انداز» از دیدگاه نیچه، به‌عنوان معیاری برای اشاره به چارچوب‌ها و زاویه دیدی به کار می‌رود که یک گروه یا فرد خاص، جهت توجیه باورها و ارزش‌های خود از آن‌ها بهره می‌برند. این معیارها، علاوه بر ملاحظات عقلانی، شامل جنبه‌های شخصی همچون علائق، نیازها، تمایلات و ذائقه‌ها نیز می‌شوند که نقشی اساسی در تعیین چشم‌اندازها ایفا

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمدرعایت جهرمی؛ منصور بهرامی / ۱۵

می‌کنند. نیچه بر این باور است که حقایق نه تنها متعدد و وابسته به چشم‌انداز هستند، بلکه رویکردها و شیوه‌هایی که می‌توان برای فهم آن‌ها به کار گرفت نیز به تبع آن متنوع و متکثرند. بنابراین دیدگاه، شناخت ما از طریق پذیرش این تنوع در چشم‌اندازها گسترش می‌یابد و ما را قادر می‌سازد تا از مرزهای دیدگاه‌های محدود خود فراتر برویم. بر همین اساس، بسیاری از مفسران نیچه به این نتیجه رسیده‌اند که «چشم‌اندازگرایی» او در درجه اول نظریه‌ای معرفت‌شناختی است که به محدودیت‌های شناخت انسانی اشاره دارد، و در درجه دوم، راه‌کاری روش‌شناختی است که از ما می‌خواهد با توجه به تنوع و تفاوت‌ها، به درکی عمیق‌تر و گسترده‌تر از واقعیت دست یابیم. نیچه در کتاب حکمت شادن، ارزیابی علم مکانیک را از موسیقی بسیار پوچ می‌داند که در حوزه تفسیر در جهانی کاملاً متفاوت قرار دارند و یک جهان کاملاً مکانیکی را دنیایی کاملاً بی‌معنا می‌داند. به عقیده نیچه علم فیزیک تنها تفسیر موجود نیست و قلمرو وسیعی از واقعیت از جمله هنر، موسیقی، عشق، معنا و اخلاق فراتر از محدوده آن است و فهم از طریق پذیرش چشم‌اندازهای مختلف بهتر می‌شود (نیچه، ۱۳۷۷، ص ۳۷۳-۳۷۴). به باور او هرچه فرد از چشم‌اندازهای بیشتری استفاده کند، درک بیشتری از یک پدیده به دست می‌آورد. چشم‌اندازهای متعدد گاهی اوقات می‌توانند ارزیابی‌های متفاوت و در عین حال درستی از یک شیء معین ارائه دهند کامل‌ترین درک باید تا حد امکان چشم‌اندازهای معتبر متعددی را در نظر بگیرد.

نظریه چشم‌اندازگرایی به‌عنوان یک نظریه «ضدبنیادگرایانه» شناخته می‌شود که بر این اساس، باورهای ما نمی‌توانند با تقلیل دادن آن‌ها به مجموعه‌ای از باورهای غیرقابل تردید توجیه شوند که همه انسان‌ها در آن مشترک هستند. این نظریه تأکید می‌کند که اصول بنیادینی که تمامی انسان‌ها ملزم به پذیرش آن باشند و در سایه آن، اختلاف نظرها به قضاوت گذاشته شود، وجود ندارد. در واقع، چشم‌اندازگرایی ادعا می‌کند که هیچ باور یا تعهدی به‌عنوان پیش‌فرض معتبر نیست و این امر به تنوع و غنای تجربیات انسانی احترام می‌گذارد.

به همین دلیل، هر فرد، به‌طور طبیعی با مجموعه‌ای از علایق، نیازها و پیش‌داوری‌ها (prejudices) به درک و تفسیر واقعیت می‌پردازد. این تنوع نه تنها بخشی از ماهیت انسانی، بلکه منبعی غنی برای گفتگو و تبادل نظر است. البته چهارچوب فکری ما به‌واسطه مولفه‌های متعددی از اشتراکات انسانی به هم نزدیک هستند و به‌واسطه این اشتراکات، بین‌الذهانیت (inter-subjectivity) شکل می‌گیرد و ارتباط فی‌مابین مقدور می‌شود. این اشتراکات انسانی زیربنای گفتگوهای معنادار و در نهایت، تفاهم انسانی را شکل می‌دهند. نیچه در *اراده قدرت* می‌گوید: «اندیشه عقلانی تفسیری است براساس طرحی که ما نمی‌توانیم آن را کنار بگذاریم» (Nietzsche, 1967, p. 283). از نظر معیارهایی که ما انسان‌ها برای توجیه باورهای خود به کار می‌بریم با شخصیت‌های فردی و فیزیولوژیکی (physiology)، نیازهای تفسیری و زمینه اجتماعی و تاریخی که در آن قرار داریم و مجموعه‌ای از عوامل دیگر مرتبط است. به باور نیچه حقیقت چیزی نیست که ماهیتی ثابت و معین داشته و در انتظار کشف شدن ما باشد؛ بلکه چیزی است که باید ساخته بشود و ساخت اشیاء حقیقت و شرایط صدق گزاره‌ها را ایجاد می‌کند. چشم‌اندازگرایی یک نظریه تعریف شده مشخصی نیست، بلکه مجموعه‌ای از ایده‌های مربوط به سوژه (subject) محور بودن (subjectivity) حقیقت و نقش تفاسیر مختلف در دانش است. مطابق این دیدگاه ماهیت حقیقت و بنابراین شناخت ما از حقایق به نوعی وابسته به چشم‌انداز است و هیچ حقیقتی خارج یا مستقل از چشم‌انداز وجود ندارد؛ و هیچ باوری، بدون جای‌گیری در چشم‌اندازی خاص، نمی‌تواند به‌درستی ارزیابی شود. نیچه چشم‌اندازها را شرط اساسی تمامی زندگی می‌داند (نیچه، ۱۳۶۲، ص ۲۱). نیچه با تأکید بر چشم‌اندازگرایی، بر این نکته تأکید می‌کند که حقیقت تنها در بستر تجارب انسانی و شرایط خاص زندگی قابل فهم است. این بدین معناست که حقیقت نه یک واقعیت مطلق، بلکه نتیجه‌ای از تعاملات انسانی، نیازها و تفاسیر مختلف است. این رویکرد به ما کمک می‌کند تا بفهمیم چرا افراد مختلف ممکن است به باورهای متفاوتی درباره واقعیت

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمد رعایت جهرمی؛ منصور بهرامی ۱۷/

دست یابند و چرا این باورها به شرایط اجتماعی و تاریخی خاص آن‌ها وابسته است. نیچه در تبارشناسی اخلاق می‌نویسد: «پس سروران فیلسوفم، از این پس خود را بهتر بیایم در برابر آن افسانه خطرناک مفهومیِ دیرینه که یک «سوژه شناسنده» (knowing subject) ناب بی‌خواستِ بی‌دردِ بی‌زمان» فرامی‌نهد؛ پرهیزیم از دام‌های مفهومی‌های ناهم‌سازی (contradictory concepts) همچون «خرد ناب»، «روحیت مطلق» (absolute spirituality)، «دانش در ذات خویش» (knowledge in itself). این‌ها همواره از ما انتظار اندیشیدن به چشمی را دارند که هرگز اندیشیدنی نیست؛ چشمی که نگاهش به هیچ‌سو نگراید و از نیروهای کوشا و تفسیرگر در آن نشانی نباشد؛ یعنی نیروهایی که از راه آن‌ها دیدن همواره چیزی-دیدن می‌شود- که این چشمداشتی است پوچ و بی‌معنا از چشم. دیدن، یعنی از چشم‌انداز دیدن و بس؛ «دانستن» یعنی از چشم‌انداز دانستن و بس. و هر چه بگذاریم عاطفه‌های بیشتری در باب یک چیز با ما سخن گویند، چشمان بیشتر، چشمان گوناگون‌تر، بر آن گماشته‌ایم و «دریافت» ما از آن و «عینی‌نگری» (objectivity) ما بدان کامل‌تر خواهد بود. اما، یکسره از میان برداشتنِ خواست و آونگاندن (to suspend) عاطفه‌ها یکایک، گیرم که در توان ما نیز باشد، اما این جز اخته کردنِ عقل چه معنا دارد؟» (نیچه، ۱۳۷۷، ص ۱۵۷-۱۵۸). این نقل قول مبنای دیدگاهی است که به عنوان چشم‌اندازگرایی شناخته می‌شود، موضع معرفت‌شناختی که در آن شناخت یا فهم از چشم‌انداز یا تفسیر خاصی ناشی می‌شود و اعمال انسان‌ها شرط لازم برای فهم هستند. همان‌طور که نیچه بیان می‌کند، حضور عواطف و نیروهای تفسیرگر در شکل‌گیری هر دیدگاهی نقش اساسی دارد. برخلاف دیدگاه‌های سنتی که عواطف را مانعی برای دست‌یابی به حقیقت می‌دانستند، نیچه آن‌ها را بخشی جدایی‌ناپذیر از فرآیند شناخت می‌داند.

چشم‌اندازگرایی مانع فهم عینی می‌شود و در نتیجه با واقع‌گرایی علمی در تضاد قرار می‌گیرد. واقع‌گرایی علمی مدعی است که حقایق عینی و مستقل از ذهن در مورد جهان

ارائه می‌دهد، حقایقی که صرف نظر از فعالیت انسان وجود دارند. جاستین رمهوف (Justin Remhof) در توصیف فلسفه نیچه، مفاهیم را ابزاری برای «سازمان‌دادن» (organise) ویژگی‌های تجربی (empirical properties) معرفی می‌کند (Remhof, 2017, p. 1134). از نظر نیچه اشیاء به‌عنوان واحدهای سازمان یافته از طریق احساسات تجربی در جهان فهمیده می‌شوند و چنین سازماندهی توسط مفاهیم اتفاق می‌افتد. نیچه در *فراسوی نیک و بد* می‌گوید: «مفهوم‌ها، بیش یا کم نمودگارهای معینی از احساس‌هایی هستند که اغلب باز می‌آیند و با هم می‌آیند (نیچه، ۱۳۶۲، ص ۲۶۹). مفاهیم نقش بازنمایی اشیاء را در جهان دارند و سازماندهی تجربی، میانجی انسان‌ها با جهان است. اشیاء ایجاد می‌شوند اما نه به‌عنوان موجودات خیالی متعلق به تخیل انسان، به عبارت دیگر سازماندهی تجربی واسطه بین انسان‌ها با جهان بیرون است و نه ایجاد کننده جهان و همه مفهوم‌سازی‌ها بر شرایط اعمال انسانی استوار است. با خلق مفاهیمی که جهان را به صورت تجربی با توجه به دغدغه‌های ما سازمان می‌دهند، ما یک نقش اساسی در ایجاد اشیاء ایفا می‌کنیم. یک شیء مجموع تأثیرات آن است که به طور ترکیبی توسط یک مفهوم متحد شده است. مفاهیم نه تنها در سازماندهی تجربی نقش دارند، بلکه خود تابع شرایط فرهنگی، تاریخی و اجتماعی هستند و به همین دلیل در طول زمان تغییر می‌کنند. احساسات ما نیز در شکل‌دهی به شناخت و درک ما از اشیاء موثرند و همین طور هر فرد با توجه به چشم‌انداز خاص خود، به درک متفاوتی از اشیاء و مفاهیم می‌رسد. رد چشم‌اندازگرایی به گفته الکساندر نهاماس (Alexander Nehamas) در نظر گرفتن دیدگاهی است که «برای هر کس در همه زمان‌ها و در همه زمینه‌ها به طور یکسان به کار می‌رود» (Nehamas, 1984, p. 68)، بدون پیش‌فرض گرفتن هیچ باور یا تعهدی. نیچه در *فراسوی نیک و بد* می‌گوید: «آنان [فیلسوفان] چنان حالتی به خود می‌گیرند که گویی آرای اصلی‌شان را از راه رشد خود بخود یک جلد (دیالکتیک) سرد، ناب، خدایانه و بی‌غرض، کشف کرده‌اند و به آنها رسیده‌اند... حال آنکه آن آرا در اصل چیزی

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمدرعایت جهرمی؛ منصور بهرامی / ۱۹

نیست مگر یک فرض مسلّم انگاشته، یک اندیشه ناگهانی، یک «الهام» و چه بسا یک میل باطنی که پالایش یافته و انتزاعی شده است و برای آن دنبال دلیل و منطق گشته‌اند» (نیچه، ۱۳۶۲، ص ۳۱-۳۲). نیچه فهم را حاصل پیوند گزینه‌ها یا اراده‌های ذاتی ما می‌داند و آن را رفتار گزینه‌ها در برابر یکدیگر در نظر می‌گیرد و واقعیت را قلمرو اندیشه و آگاهی انسان که حاصل گفتگوی استدلالی است می‌داند. به گفته استیون هیلز (Steven D. Hales) این ایده که فهم یک موضوع به واسطه دیدگاه‌های متعدد بهتر می‌شود، به وسیله عمل خود نیچه به صورت مضاعف پشتیبانی می‌شود. سبک ادبی او نسبت به فیلسوفان دیگر از تنوع بیشتری برخوردار است، با گزین گویی (aphorism)، تالیف مبسوط، زندگینامه فکری، یک کتاب با شخصیت شبه مذهبی (quasi-religious)، شعر و مقالات انتقادی، همه این‌ها نمونه‌هایی از چشم‌اندازگرایی در عمل هستند که پرسش‌ها و ایده‌ها را از نقطه نظرهای بسیار متنوعی مورد بررسی قرار می‌دهند (Hales, 2019, p. 33). از آنجایی که تفسیرها یا چشم‌اندازها می‌توانند خطا داشته باشند، پس باید چشم‌اندازها یا تفسیرهایی را یافت که درست‌تر هستند که مستلزم مقایسه است و در نظر گرفتن چشم‌اندازهای متعدد. به واسطه گشوده بودن (openness) بر روی چشم‌اندازهای متعدد، اجازه داده می‌شود چشم‌اندازها با هم برخورد کنند و بنابراین مشکلات هر یک آشکار شود. در غیر این صورت مشکلات هر یک از چشم‌اندازها مبهم باقی می‌ماند. زمانی به حقیقت دست پیدا می‌کنیم که تمامی نیروهایی را که بر هر چیز اثر می‌گذارند، بشناسیم و به گونه‌ای به تکثرگرایی معتقد باشیم.

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه مستقیماً با فهم او از حقیقت گره خورده است. نیچه حقیقت را نه امری مطلق و مستقل، بلکه برساخته‌ای وابسته به جایگاه سوژه و چشم‌اندازهای گوناگون می‌داند. بر این اساس، هیچ حقیقتی ورای تفسیر وجود ندارد، آنچه ما «حقیقت» می‌نامیم، درواقع تفسیر غالب یا نیرومندی است که توانسته خود را تحمیل و تثبیت کند. چشم‌انداز-گرایی، به مثابه نظریه‌ای در باب سوژه محوری حقیقت، نشان می‌دهد که هر شناخت، از درون

افق خاصی و متأثر از ارزش‌ها، زبان، تاریخ و قدرت شکل می‌گیرد. از این منظر، حقیقت دیگر امری بیرونی برای کشف نیست، بلکه فرایندی درونی و تفسیرپذیر است که باید آفریده شود. این نگاه، نه تنها امکان بازاندیشی در بنیادهای معرفتی را فراهم می‌کند، بلکه با دعوت به ارزیابی مجدد ارزش‌ها و پذیرش کثرت معانی، زمینه را برای شکل‌گیری فضایل فردی چون خودآفرینی، مسئولیت‌پذیری و توان‌مندی در تفسیر فراهم می‌سازد. بدین‌سان، چشم‌اندازگرایی نه صرفاً محدود به نظریه شناخت، بلکه به مثابه بنیانی برای تفسیر حقیقت نیز می‌باشد که در ادامه نگارنده تلاش دارد نظرگاه نیچه را در این مسئله مورد بررسی قرار دهد.

۳. نیچه و حقیقت

برای روشن‌تر شدن هر چه بیشتر چشم‌اندازگرایی نیچه بررسی حقیقت در نگاه او الزامی به نظر می‌رسد. نیچه حقیقت را نه به عنوان یک امر ثابت و مطلق بلکه به مثابه چیزی برساخته و تاریخی می‌بیند که در بستر تفسیرها و چشم‌اندازها شکل می‌گیرد. او اعتقاد دارد که حقیقت‌ها صرفاً توافقات جمعی و نتیجه تعبیراتی هستند که انسان‌ها بر واقعیت‌ها تحمیل می‌کنند و از این رو هر چشم‌انداز یا تفسیر به نوعی حقیقت خاص خود را می‌آفریند. حقیقت یکی از مسائلی است که مفسران نیچه در آن با چالشی اساسی روبرو هستند چنان که خود او نیز در *فراسوی نیک و بد* می‌نویسد: «من همه کار می‌کنم تا خود را «دشوار-فهم گردانم»! (نیچه، ۱۳۶۲، ص ۶۴). نیچه در اثر مشهور خود «در باب حقیقت و دروغ به مفهومی غیر اخلاقی» (*On Truth and Lies in a Nonmoral Sense*) به تبیین حقیقت می‌پردازد و می‌نویسد: «پس حقیقت چیست؟ سپاه متحرکی از استعاره‌ها، مجازهای مرسل و انواع و اقسام قیاس به نفس بشری؛ در یک کلام، مجموعه‌ای از روابط بشری که به نحوی شاعرانه و سخنورانه تشدید و دگرگون و آرایش شده است، و اکنون پس از کاربرد طولانی و مداوم، در نظر آدمیان امری ثابت و قانونی و لازم‌الاتباع می‌نماید. حقایق توهماتی هستند

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمدرعایت جهرمی؛ منصور بهرامی ۲۱/

که ما موهوم بودنشان را از یاد برده‌ایم و آن‌ها استعاره‌هایی هستند که از فرط استعمال، فرسوده و بی‌رمق گشته‌اند، سکه‌هایی که نقش آن‌ها ساییده و محو شده است و اکنون دیگر فقط قطعاتی فلزی محسوب می‌شوند و نه سکه‌های مضروب» (نیچه، ۱۳۷۳، ص ۱۲۶).

از نظر نیچه معرفت و حقیقت وجود ندارد؛ و چیزی که هست باور به حقیقت است، که ذهن انسان مجبور است به صورت فریبکارانه عمل کند، به واسطه کشش و میلی که به سمت باور به حقیقت دارد. این امر برای حیات اجتماعی، ضروری است و این باور موجب ایجاد حقیقتی می‌شود که مورد قبول عموم قرار می‌گیرد. مفاهیم سازماندهی شده توسط فاهمه با تاثیر زبان بار معنایی بیشتری پیدا می‌کنند و با خلق واژه‌های متعارف مفاهیم تعین پیدا می‌کنند. با ایجاد این حقایق و تاثیر زبان بر آن‌ها زندگی اجتماعی شکل می‌گیرد که این حقایق ایجاد شده و واژه‌های بار شده بر آن‌ها به جهت استعاری و مجازی بودنشان هیچ ارتباط مفهومی با جهان واقعی ندارند. «زبان، بازیگر اصلی فرایند مستمر خودفریبی انسان است. کلمات، محمل اندیشه ما هستند و ما غالباً بلافاصله ذهن مان متوجه تمامیتی می‌شود که وجود خارجی دارند و مرجع آن کلماتند. کلمات از آن جهت به حال ما مفیدند که ما می‌توانیم از آن‌ها جهت ساده کردن و تثبیت هرج و مرج و پیچیدگی محیط خود استفاده کنیم و جز این کاری از آن‌ها بر نمی‌آید» (راینسون، ۱۳۹۴، ص ۱۴). یک شیء مجموعه‌ای از تاثیرات آن است که به صورت ساختگی (استعاری) توسط مفاهیم متحد شده است و از آنجایی که به کار بردن مفاهیم یک عمل انسانی است، پس اعمال انسانی برای وجود اشیاء لازم است. کیفیت‌های شیء شرایط هویتی است که توسط یک مفهوم معین مقرر شده است. مثال رمهوف (۲۰۱۷) در این رابطه به این صورت است که ویژگی‌های تجربی یا چیزهایی که سیاره‌ها را تشکیل می‌دهند، با اینکه قبلاً در جهان وجود دارند، اما «سیاره‌ها» تنها زمانی وجود دارند که انسان‌ها مفهوم «سیاره» را با شرایط هویتی خاص ایجاد می‌کنند که

ویژگی‌های تجربی خاص را تشکیل می‌دهند. اشیاء بدون اعمال انسانی برای هدایت چنین تشکیلات یا سازمان مفهومی وجود نخواهند داشت (Remhof, 2017, p. 1136).

نیچه چشم‌اندازهای تجربی را از نظر معرفتی برتر می‌داند و یک تجربه‌گرا است. تجربه‌گرایان معتقد هستند که تجربه حسی مبنای همه دانش‌ها است. این نکته نشان می‌دهد که نیچه دانش را نه در قالب یک حقیقت مطلق و بی‌چون و چرا، بلکه در چارچوب تجربه-های شخصی و متغیر انسان‌ها می‌بیند. نیچه می‌نویسد: «هر آنچه باور کردنی است، هر آنچه آسودگی وجدان می‌آورد، هر آنچه گواه حقیقت است، همانا از راه حواس به ما می‌رسد» (نیچه، ۱۳۶۲، ص ۱۲۳). نیچه چشم‌اندازهای تجربی را دارای مزایای معرفتی بیشتری نسبت به سایر چشم‌اندازها می‌داند. تفسیرهای ما می‌توانند نادرست باشند ولی خود حواس جهان را صادقانه نشان می‌دهند و آن‌ها تنها حقیقت را بازگویی می‌کنند. کذب تنها به واسطه تفسیرهای بد، یعنی چیزی که ما از تجربه حسی می‌سازیم، به وجود می‌آید. تفسیر غلط از تجربه موجب خطاپذیری تفسیر و تحریف آن می‌شود. «از آن روی که حواس آنچه هست را می‌نمایند، آن هم‌چنان که به آن یکی بودن و جاودانگی را می‌بخشد. «هراکلیتوس» واپسین ستمگر به حواس بود. چرا که حواس سراسر (مطلقاً) دروغ نمی‌گویند» (نیچه، ۱۳۸۰، صص ۸۷-۸۸). برایان لیتز (Brian Leiter) نیچه را به‌عنوان چشم‌اندازگرای تجربه‌گرا می‌شناسد که در آن اعمال انسان شرط فهم هستند و در عین حال نیچه آشکارا متعهد به درک تجربی جهان به‌واسطه تجربه حسی است (Leiter, 1994, pp. 349-350).

نیچه در حکمت شادان نسبت به کسانی که در مواجهه با تجربیات دینی دچار زودباوری شده‌اند انتقاد می‌کند و می‌گوید: «بنیان‌گذاران مذاهب و افرادی نظیر آنها پیوسته فاقد صراحت بوده‌اند. آن‌ها شناخت تجارب زندگی خویش را مهم تلقی نمی‌کردند. «من در مجموع چه تجربه‌ای در زندگی بدست آوردم؟ در آن تجربه در درون و اطراف من چه اتفاقی رخ داد؟ آیا عقل من به‌اندازه کافی رسا بود؟ آیا اراده من تواناست که در برابر نیرنگ

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمدرعایت جهرمی؛ منصور بهرامی ۲۳/

حواس مقاومت ورزد و در برابر تصورات خیالی با شجاعت ایستادگی کند؟» (نیچه، ۱۳۷۷، ص ۲۸۱-۲۸۲). این متن نیچه به خوبی نشان می‌دهد که وی برتری چشم‌انداز تجربی و آزمون‌های عملی در شناخت را تایید می‌کند.

نیچه معتقد است که هیچ واقعیت ابدی و هیچ حقیقت مطلق وجود ندارد. در این ارتباط افلاطون و کانت هدف نقدهای او هستند. نیچه نتیجه کار افلاطون و کانت را دروغی می‌داند که باعث شده وجودی حقیقی، مطلق و ازلی، سوای چشم‌انداز محدود ما طراحی شود. زیرا ما نمی‌توانیم جهان را به غیر از چشم‌انداز محدود خود بینیم و تفسیر کنیم. در جهان ایده‌های افلاطونی، شهادت مبهم حواس برای معرفت واقعی کافی نیست و تنها با یادآوری صور قبل از تولد است که ما توانایی درک درست آن را داریم. نیچه پروژه افلاطونی را به علت اینکه، آنچه اصلاً نیست را به جای آنچه هست قرار داده، نیست‌انگاری می‌داند. نظریه کانت به طور مشابه اشیاء فی‌نفسه‌ای (thing-in-itself) را مطرح می‌کند که در قلمرویی فراتر از قوه ادراک انسانی وجود دارند و دانش انسان از آن‌ها تنها بعد از فیلتر کردن، به واسطه مقولات فاهمه رخ می‌دهد. «کانت که برای نخستین بار دگماتیسم یا جزم اندیشی فلاسفه راسیونالیست (خرد انگار) و آمپریست (تجربه انگار) را در نقد عقل محض به چالش می‌کشد و سرانجام حدود و مرزهای دقیق حس و فاهمه انسانی را عاجز از شناخت ایده‌های کلی خدا، نفس، جهان و به طور کلی عالم نومن (noumenon) و شیء فی‌نفسه می‌داند، باز در عقل عملی خدا را به قول نیچه از در پستی وارد می‌کند، و به قول خودش شناخت را کنار می‌زند تا برای ایمان جا باز کند» (جمادی، ضیمران، علیا، ۱۳۸۳، ص ۱۵-۱۶). نیچه مفاهیمی مانند «عقل محض» و «دانش فی‌نفسه» را به علت نادیده گرفتن «چشمی» را که در جهت خاصی چرخیده باشد، یعنی دیدگاهی که در آن سوژه هیچ تفسیری ارائه نمی‌کند، ناممکن فرض می‌کند. او تمایز میان اشیاء فی‌نفسه و پدیدارها را رد می‌کند و واقعیت پدیدارها را تنها واقعیت، در نظر می‌گیرد. نیچه می‌پذیرد که چیزی مستقل از ذهن انسان

وجود دارد، با این حال از توصیف «حقیقت فی نفسه» خودداری می‌کند، زیرا این امر دوباره تضاد با پدیدارها را فرض می‌گیرد که آن را رد می‌کند. حتی زمانی که چشم‌اندازهای مربوط به تجربه حسی پدیدارها، اشتباه هستند، به این دلیل است که چشم‌انداز یک تفسیری از تجربه است که به نوعی تحریف شده است چون «حواس دروغ نمی‌گویند». هم دیدگاه افلاطون، که واقعیت را متافیزیکی و فراتر از حواس تجربی می‌داند؛ و هم دیدگاه کانت که در آن جهان به واسطه مقولات فاهمه درک می‌شود، به دلیل اعتقاد هر دو به ماورائی بودن تفکرات‌شان و ثابت و تغییرناپذیر بودن آن‌ها به یک نحو فکر می‌کنند. نیچه مسیحیت را نیز با اعتقاد داشتن به زندگی پس از مرگ و معرفت‌شناسی دیگر جهانی، که به طریقی معتبرتر و واقعی‌تر از تجربه زمینی ما تلقی می‌شود و یک مفهومی انتزاعی از یک خدای تغییرناپذیر ارائه می‌دهد، مشابه تفسیر متافیزیکی افلاطون و کانت در نظر می‌گیرد و آن را افسانه اعلام می‌کند. نیچه تفسیر هراکلیتوس را به واسطه پذیرش تغییر و شدن در مقابل تفسیر افلاطونی مبنی بر وجود جهانی نامشهود و تغییرناپذیر ستایش می‌کند. نیچه به جای حقایق مطلق و دانش عینی از یک جهان فوق تجربی، یک بینش محدود و وابسته به چشم‌انداز ارائه می‌دهد. او در کتاب چنین گفت زرتشت می‌نویسد: «به آنانی که «راه» را از من پرسیده‌اند، چنین پاسخ داده‌ام: «این-اکنون راه من است. راه شما کدام است؟ زیرا راه مطلق در کار نیست» (نیچه، ۱۳۵۲، ص ۲۱۲). در *اراده قدرت* نیز می‌نویسد: «چشم‌ها بسیارند، حتی ابوالهول (sphinx) هم چشم دارد- و در نتیجه انواع مختلفی از «حقیقت» وجود دارد، و در نتیجه هیچ حقیقتی وجود ندارد» (Nietzsche, 1967, p. 291).

علت انتقاد نیچه از حقیقت مطلق و نامشروط این است که این باور موجب معلق کردن اراده، عاطفه، انگیزه و «اخته کردن عقل» (castration of reason) می‌شود. آن ما را ملزم می‌کند که دقیقاً آن ملاحظات را از تفسیر حذف کنیم که بدون آن تفسیر غیرممکن است. نیچه وجود حقیقتی مطلق و ازلی بدون در نظر گرفتن چشم‌انداز محدود انسانی که طرحی است

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمدرعایت جهرمی؛ منصور بهرامی / ۲۵

افلاطونی و در سراسر تاریخ متافیزیک غرب مرتباً تغییر کرده و به صورت ایده‌ها (ideas) و مثال خیر افلاطونی، قادر متعال، جوهر دکارتی و اسپینوزایی، روح مطلق هگلی و نومن کانتی ظهور کرده را دروغ، حقه، صورتک و نقاب خطاب کرده است. نیچه اغلب در مورد سود یا منفعت باورها به عنوان یک فضیلت متمایز از حقیقت آنها سخن می‌گوید و دانش و شناخت را در خدمت طبیعت اجتماعی انسان و سودمندی اجتماعی قلمداد می‌کند. حقیقت را «انسان‌انگاری» (anthropomorphism) و مجموع پیوندهای انسانی و آراسته شده انسانی می‌داند و اساساً مفهوم را به نیازها، علایق و ارزش‌های ما مرتبط می‌کند که بدون این حقایق انسان‌ساخت، که شرایط صدق گزاره‌ها را تشکیل می‌دهند، حیات اجتماعی امکان‌پذیر نمی‌باشد. با توجه به مطالب ذکر شده در ادامه به بررسی حقیقت در فلسفه نیچه از نظر مفسرین او و نظریات معروف حقیقت از جمله نظریه مطابقت صدق، نظریه انسجام‌گرایی صدق و نظریه عمل‌گرایی صدق می‌پردازیم. در ادامه با توجه به کثرت چشم‌اندازها و حقیقت‌هایی که ریشه در فرهنگ، تاریخ، زبان، علایق و انگیزه‌های افراد دارند و عدم لزوم باور دیگران به چشم‌انداز ما، نسبی‌گرایی، شک‌گرایی و پارادوکس به وجود آمده در فلسفه نیچه را مورد مطالعه قرار خواهیم داد.

۳,۱. حقیقت در نیچه و نظریه مطابقت صدق

نظریه مطابقت با سابقه‌ترین و متداول‌ترین نظریه در خصوص مفهوم حقیقت است. با توجه به این نظریه، باور یا گزاره‌ای، در صورتی حقیقی و صادق است که با واقع مطابقت یا تناظر داشته باشد و یا قضیه‌ای صادق است که حالت واقعی امور را توصیف کند. ارسطو می‌گوید: «کذب این است که درباره آنچه هست بگوییم نیست، یا درباره آنچه نیست بگوییم هست. صدق این است که درباره آنچه هست بگوییم هست، و درباره آنچه نیست بگوییم نیست» (ارسطو، ۱۳۸۵، ص ۱۵۵). رمهوف دو نسخه از نظریه مطابقت را از هم تمیز می‌دهد. نظریه مطابقت متافیزیکی حقیقت و نظریه نوکلاسیک حقیقت (Remhof, 2015, p. 230). نظریه

مطابقت متافیزیکی حقیقت که اغلب با کانت مرتبط است، معتقد است که اشیاء فی‌نفسه ماهیتی کاملاً مستقل از ذهن دارند. در مقابل، قائلان نظریه نوکلاسیک حقیقت، که معمولاً با اکثر فیلسوفان تحلیلی اخیر مرتبط است بر این باور هستند که اشیاء ماهیت معینی دارند و شرایط صدق گزاره‌ها وابسته به ذهن نیستند. پس با توجه به نظریه نوکلاسیک، شرایط صدق گزاره‌ها از نظر شناختی قابل دسترس هستند، اما مستقل از ذهن می‌باشند. نیچه نظریه مطابقت متافیزیکی صدق را رد می‌کند چون این نظریه از چیزی صحبت می‌کند که اصولاً مستقل از چشم‌انداز و شیوه شناخت ما هستند؛ نیچه معتقد است که ما نمی‌توانیم هیچ مفهومی از چیزی که اصولاً مستقل از چشم‌انداز و شیوه شناخت ما هست داشته باشیم. «شیء فی‌نفسه» کانتی غیرقابل تصور است و مفهوم آن را پوچ یا ناسازگار می‌داند. نیچه نظریه نوکلاسیک را نیز به دلیل اینکه شرایط صدق گزاره‌ها را مستقل از ذهن و چشم‌انداز انسانی می‌بیند رد می‌کند. او اراده به حقیقت را ساخت حقیقت و استوار کردن آن می‌داند و حقیقت را تفسیر مجدد چیزی که وجود دارد در نظر می‌گیرد. بنابراین حقیقت چیزی نیست که باید کشف یا پیدا شود، بلکه چیزی است که باید ساخته شود و نامی برای یک فرایند ارائه دهد. نیچه در کتاب حکمت شادان می‌گوید: «این کوه را ببینید! این ابر را ببینید! چه «واقعیتی» در آن‌ها وجود دارد؟ ای آدم‌های خشک و سرد، سعی کنید خیال‌پرویی‌ها و همه چیزهایی را که انسان‌ها به آن افزوده‌اند از آن‌ها بردارید! آه اگر می‌توانستید این کار را بکنید!» (نیچه، ۱۳۷۷، ص ۱۲۰). در این عبارت نیچه نقش و سهم انسان‌ها در مورد جهان و ساخت معنا را توصیف می‌کند. به نظر او، هیچ واقعیتی خارج از تفسیر انسان‌ها وجود ندارد، چرا که آنچه ما حقیقت می‌نامیم، محصول تخیل، تأویل و پیش‌فرض‌های ذهنی ماست. شناخت ما از حقیقت همواره محدود به چشم‌انداز و افق خاص انسانی است. نیچه معتقد است که تمام معانی و ارزش‌هایی که به جهان نسبت می‌دهیم، حاصل همین افق خاص است و هیچ دسترسی مستقیمی به حقیقت مطلق نداریم. «نیچه به‌طور قطع فکر می‌کند که حقایق با اشیاء پیدا شده یا کشف

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمدرعایت جهرمی؛ منصور بهرامی / ۲۷

شده در چهارچوب بازنمایی ما مطابقت می‌کند، اما نظریه مطابقت ابتدا از ما می‌خواهد تا دنیایی را فرض کنیم و ترتیب دهیم که توسط ما صادق خوانده شود. در حالیکه اشیاء مستقل از ذهن ما، تعیین می‌کنند که کدام گزاره‌ها مطابقت دارند یا نمی‌توانند مطابقت داشته باشند» (Remhof, 2015, p. 232).

رونالد گیر (Ronald Giere) رویکردی را ابداع کرده است که بین واقع‌گرایی و ضد واقع‌گرایی قرار می‌گیرد که واقع‌گرایی چشم‌اندازی (perspectival realism) نام دارد. این رویکرد تلاشی بود که در آن مسیری بین واقع‌گرایی، که ادعای وجود حقیقت مستقل از ذهن را دارد و ادعاهای علمی آن را نمایندگی می‌کنند؛ و ضد واقع‌گرایی که با رویکرد واقع‌گرایانه مخالف است، مدعی است هیچ واقعیت مستقل از ذهنی وجود ندارد، ایجاد کند (Massimi, 2016, p. 99). واقع‌گرایی چشم‌اندازی مدعی است که نظریه‌پردازی و مدل‌سازی علمی محدود به چشم‌انداز است و نقش انسان را در شکل‌گیری نظریات علمی تصدیق می‌کند. واقع‌گرایی چشم‌اندازی مورد اشاره رونالد گیر به مانند چشم‌اندازگرایی نیچه معتقد است برای دستیابی به درک یک شیء باید چشم‌اندازهای مختلف را جمع‌آوری کرد. چشم‌اندازهای متعدد می‌توانند دریافت‌های متفاوت ولی درستی از یک شیء خاص ارائه دهند، بنابراین دستیابی به چشم‌اندازهای متعدد می‌تواند درک بیشتری از آن شیء فراهم کند. واقع‌گرایی چشم‌اندازی و چشم‌اندازگرایی نیچه کثرت‌گرایی را می‌پذیرند. به اعتقاد الکساندر بکرلی (Alexander Beckerley) همان‌طور که عنوان شد نیچه معتقد است که مفاهیم، به واسطه سازماندهی حواس تجربی تشکیل می‌شوند و حواس، جنبه‌ها یا ویژگی‌های واقعیت هستند، بنابراین اشیاء از ویژگی‌های واقعیت تشکیل می‌شوند. ویژگی‌ها وقتی که به شیوه خاص متحد شوند به شیء تبدیل می‌شوند. برای نیچه تلاش برای درک اشیاء، تلاش برای درک واقعیت است و چیزهایی که زیربنای اشیاء هستند همواره وجود دارند و متعلق به جهان طبیعی هستند. نیچه همان‌طور که بیان شد مطابق با تجربه‌گرایی خود ادعا می‌کند

که «حواس دروغ نمی‌گویند». همه این‌ها نشان دهنده این است که او معتقد به حقیقت یا «دریافت درست چیزها» در مورد واقعیت است. بکرلی در ادامه برای تایید ادعای خود عبارتی از کتاب غروب بتان (*Twilight of the Idols*) نقل می‌کند: «ما امروز دقیقا به اندازه‌ای علم داریم که تصمیم گرفتیم شواهد حواس را بپذیریم» (Beckerley, 2018, p. 16). از این منظر نیچه یک تجربه‌گرا است و علم بالاترین قله نظریه‌پردازی تجربی است، بنابراین ارتباط میان رویکرد نیچه و واقع‌گرایی چشم‌اندازی در مورد علم، حائز اهمیت است.

۳،۲. حقیقت در نیچه و نظریه انسجام‌گرایی صدق

«براساس نظریه انسجام، صدق و کذب یک گزاره (حکم) (judgment) به معنای انسجام یا ناهماهنگی آن با دستگاهی از گزاره‌های دیگر است. گزاره مورد نظر عضوی از دستگاهی است که از طریق استلزام‌های منطقی (logical implication) با سایر اعضای آن دستگاه ارتباط منطقی دارد» (فتحی زاده، ۱۳۸۲، ص ۸۳). نظریه انسجام صدق نیازمند یکپارچگی و توافق و پشتیبانی توضیحی متقابلی است که بین گزاره‌ها وجود دارد. از دیدگاه نیچه که ما شرایط صدق گزاره‌ها را می‌سازیم و یک پدیده بر حسب نیرویی که آن را به تصرف در می‌آورد معنای جدید می‌یابد، به نظر در نظریه انسجام صدق بهتر از نظریه مطابقت قرار می‌گیرد. نیچه در حکمت شادان می‌گوید: «یک هرگز حق ندارد. با دو، حقیقت آغاز می‌شود. یک، نمی‌تواند خود را اثبات کند، اما دو در ورای هرگونه انکار است» (نیچه، ۱۳۷۷، ص ۲۴۰). نیچه در اینجا یک حکم و گزاره مجزا را درست نمی‌داند و آن را دانش تلقی نمی‌کند و تنها در ارتباط و نسبت و پشتیبانی متقابل با تعدادی از احکام یا گزاره‌ها هست که تضمین و اطمینانی حاصل می‌شود و حقیقت نه در انزوا، بلکه در پیوستار روابط و تفاوت‌ها نمایان می‌شود.

رمهوف در توضیح نظریه انسجام صدق نیچه شرح می‌دهد که، به اعتقاد نیچه بازنمایی‌های علمی در مورد پدیده‌ها مانند کمیت، اگر با یکدیگر انسجام داشته باشند قدرت توضیحی

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمدرعایت جهرمی؛ منصور بهرامی ۲۹/

نیرومندی ایجاد می‌کنند و نتیجه‌گیری‌های علم در انسجام خود با یکدیگر است که دقت و قطعیت کامل پیدا می‌کنند (Remhof, 2015, p. 232). در نظریه انسجام صدق، شرایط صدق گزاره‌ها با گزاره‌های دیگر توضیح داده می‌شود و نه اشیاء مستقل از ذهن. یک گزاره درست شامل انسجام و توافق ایجاد شده با سیستمی از باورهاست و فلسفه نیچه و حقیقت در نیچه با این توضیحات با نظریه انسجام صدق بهتر درک می‌شود. در /اراده قدرت نیچه می‌نویسد: هدف انسان کسب دانش نیست، بلکه به‌صورت برنامه در آوردن یا طرح‌واره‌سازی (schematize) است، به یک نوعی تحمیل آشفتگی به صورت نظم و شکلی که نیازهای عملی ما ایجاب می‌کند (Nietzsche, 1967, p. 278). از نظر نیچه مفاهیم نقش بازنمایی اشیاء جهان را دارند و به‌عنوان ابزاری برای سازمان‌دادن ویژگی‌های تجربی هستند و سازماندهی تجربی نقش میانجی است که انسان‌ها با جهان دارند. اشیاء برچسب‌ها و یا دسته‌بندی‌هایی هستند که انسان‌ها به تجربه خود از جهان می‌دهند و این نگرش به نظریه انسجام صدق نزدیک‌تر است تا نظریه مطابقت. از آنجا که صدق گزاره‌های مربوط به اشیاء، مشروط به فعالیت انسان در خلق مفاهیمی است که اشیاء را به وجود می‌آورند و نیچه اشیاء را به‌عنوان ساخته شده می‌داند، پس نیچه باید شرایط صدق گزاره‌ها را ساخته شده بداند که انسان‌ها آن را بر اساس علایق و چشم‌اندازهای خود می‌سازند. نظریه انسجام صدق از دیدگاه نیچه حمایت می‌کند که در آن حقیقت در مطابقت با اشیاء مستقل از ذهن نیست، بلکه در انسجام با گزاره‌های دیگر است.

۳,۳. حقیقت در نیچه و نظریه عمل‌گرایی صدق

عمل‌گرایی یا پراگماتیسم بیان می‌کند که یک گزاره تنها هنگامی صادق است که در عمل دارای سود و مصلحت باشد. از این دیدگاه حقیقت چیزی جز سودمندی در عمل نیست (جیمز، ۱۳۷۵، ص ۱۳۳). با توجه به عمل‌گرایی، باورهای صادق را نباید به منزله بازنمودهای دقیق از واقعیت به‌شمار آورد، بلکه باورها و گزاره‌های صادق، همان‌هایی هستند که در

عمل، کارآمد، مفید و به مصلحت باشند. ویلیام جیمز معتقد است که عمل‌گرایی به این معنا نیست که یک گزاره صادق، همیشه صادق است و یا حقیقت ایستا و ثابت فرض شود (James, 1981, p. 92)، بلکه مفاهیم در طول زمان تغییر می‌کنند و توسعه می‌یابند و شرایط صدق گزاره‌ها ممکن است تغییر کند. حقایق، به تعبیر او «به ما کمک می‌کنند تا با بخش‌های دیگر تجربه خود ارتباط رضایت بخشی برقرار کنیم» (Ibid, p. 30). همچنین جیمز همانند آنچه حقایق را محصولات ساخت بشر می‌داند و به اعتقاد او گزاره‌های صادق به اشیاء ساخته شده ارجاع داده می‌شوند. او می‌نویسد: «ما موضوعات گزاره‌های درست و نادرست خود را خلق می‌کنیم» (Ibid, p. 114). از نظر جیمز مفهوم چیزی است که ما از تجربه حسی ایجاد می‌کنیم تا برای اهداف انسانی ما مناسب باشد. آنچه نیز گزاره‌های درست را گزاره‌هایی می‌داند که سود عملی ارائه می‌دهند و صدق گزاره‌های مربوط به اشیاء را مشروط به فعالیت انسان در خلق مفاهیمی می‌داند که اشیاء را به وجود می‌آورند. همان‌طور که بیان شد آنچه شرایط صدق گزاره‌ها را ساخته شده می‌داند و انسان‌ها مفاهیم را بر اساس علایق و کمک به بقای خود می‌سازند. آنچه در *فراسوی نیک و بد* می‌گوید: «از نظر ما نادرستی یک حکم به هیچ وجه موجب رد آن نمی‌شود... مسئله این است که باید دید آن حکم تا کجا پیش برنده زندگی و نگه دارنده زندگی و هستی نوع است و چه بسا پرورنده نوع... انسان نمی‌تواند زندگی کند مگر با اعتبار دادن به افسانه‌های منطقی، با سنجش واقعیت با میزان جهانی یکسره ساختگی و مطلق و یکی-با-خود، با تحریف دائمی جهان به وسیله اعداد، پس رد حکم‌های نادرست به معنای رد و نفی زندگی است» (نیچه، ۱۳۶۲، صص ۳۰-۳۱). آنچه در این متن منطق و ریاضیات را به علت اینکه آنها ساخته شده انسان و در جهت حفظ حیات و سودمندی هستند، صادق می‌داند. هرچند منطق و ریاضیات نمی‌توانند به جهانی مستقل از ساخت انسان اشاره کنند و ممکن است نادرست باشند. ما نیاز داریم که دروغ را به عنوان شرط زندگی به رسمیت بشناسیم. نیچه در اینجا با تفکری متفاوت از جریان غالب فلسفه،

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمدرعایت جهرمی؛ منصور بهرامی ۳۱/

تاکید می‌کند که حقیقت الزاما با «درستی» هم‌پوشانی ندارد. او به جای جستجو برای صدق مطلق، بر این نکته تأکید می‌کند که هر حکمی بر مبنای قدرت آن در خدمت زندگی و استمرار گونهٔ انسانی سنجیده می‌شود. نیچه در حکمت *شادان* نیز می‌گوید: «در حقیقت ما فاقد عضوی برای شناخت و تشخیص «حقیقت» هستیم: ما دُرست به اندازه‌ای «می‌دانیم» (خیال می‌کنیم، تصوّر می‌کنیم) که برای گلهٔ انسانی و نوع بشر مفید است؛ «فایده‌ای» هم که از آن صحبت می‌کنیم هنوز در نهایت چیزی نیست جز یک باور و محصول تخیل ما و شاید مقدّرترین حماقتی که روزی موجب نابودی ما گردد» (نیچه، ۱۳۷۷، ص ۳۳۳). از دیدگاه برخی مفسران مانند سینه‌بابو، «عمل‌گرایی نیچه‌ای دیدگاهی است که باید به هر چیزی که به بهترین وجه زندگی را ارتقا می‌دهد، باور داشت، حتی چیزهایی که نادرست هستند» (Sinhbabu, 2017, p. 56). رودیگر گریم (Reudiger Grimm) نیز می‌نویسد: «معیاری که هر یک از این «خطاهای» وابسته به چشم‌انداز با آن مواجه می‌شود، معیار درستی و صحت نیست، بلکه معیار مفید بودن است. از نظر سودمندی، تفاوت زیادی بین تفسیرها وجود دارد» (Grimm, 1977, p. 70). نیچه مفاهیم و واژه‌های قراردادی را نیز استعاره و مجاز می‌داند که در جهت نیاز افراد برای مراوده با اشخاص دیگر و طبیعت اجتماعی انسان قرار دارند که موجب سودمندی اجتماعی می‌شوند. شباهت میان دیدگاه ویلیام جیمز و نیچه در مورد حقیقت می‌تواند ما را به این نتیجه می‌رساند که نیچه در مورد حقیقت یک عمل‌گرا است. جیمز و نیچه هر دو حقیقت را برخاسته از رابطهٔ عملی انسان با جهان می‌دانند. نیچه می‌گوید جهانی که ساده‌سازی و مرتب شده باشد، برای ما «حقیقی» تلقی می‌شود چون در آن می‌توانیم زندگی کنیم. از نظر او، حقیقت چیزی است که به کار ما می‌آید، بقای ما را تضمین می‌کند و به زندگی مان معنا می‌بخشد. جیمز نیز در نظریهٔ پراگماتیستی خود، حقیقت را امری وابسته به کارکرد آن می‌داند، یعنی یک گزاره وقتی حقیقی است که بتواند با تجربه‌های دیگر ما هماهنگ شود، تأیید شود و نتیجه‌ای رضایت‌بخش بدهد. او همچنین بر

این باور است که حقیقت ساخته انسان است، چون ما از میان داده‌های حسی، بخش‌هایی را انتخاب و تبدیل به «اشیا» می‌کنیم تا با نیازهای انسانی ما سازگار باشند (James, 1981, pp. 114-115). این موضع در مقابل دیدگاه مطابقت صدق قرار دارد، که به موجب آن گزاره‌های حقیقی مستقل از دغدغه‌ها و چشم‌اندازهای انسان هستند.

۴. شک‌گرایی در نیچه

با توجه به برخی از عبارات آثار نیچه مبنی بر اینکه دانش یا شناخت برای انسان امکان‌پذیر نیست، بعضی از مفسرین و خوانندگان آثار نیچه او را یک شکاک معرفت‌شناختی در نظر گرفته‌اند. در این عبارات نیچه معرفت‌شناسی را به‌طور کامل در نتیجه شکاکیت خود رد می‌کند و به نظر می‌رسد که نیچه شناخت را فراتر از محدودیت‌های ادراک انسان می‌بیند و معتقد است انسان قادر به شناخت حقیقت نیست. از طرف دیگر با توجه به برخی دیگر از آثار منتشر شده نیچه، وی شک‌گرایی را مورد نقد خود قرار می‌دهد و آن را یک انحطاط مد روز (modern decadence) خطاب می‌کند. نیچه در آثار خود عباراتی دارد که در آنها به تحسین دانش و شناخت می‌پردازد و یک نگرش مثبت نسبت به آن دارد و به دانش و شناخت احترام می‌گذارد. در نگاه سطحی به نظر می‌رسد که عبارات نیچه با تناقض همراه است و او رویکردهای متفاوتی نسبت به شناخت و دانش در آثار متعدد خود برخوردار است. در ابتدا به عباراتی می‌پردازیم که در آن نیچه به نفی دانش می‌پردازد. در حکمت شادان می‌نویسد: «اگر ما هنرها را تایید نکرده بودیم، اگر این نوع کیش غلط و غیرحقیقی را ابداع نکرده بودیم، نمی‌توانستیم آنچه را که اکنون علم به ما نشان می‌دهد تحمل کنیم؛ نمی‌توانستیم بینش جهان‌شمول غیرحقیقی و دروغ را درک کنیم؛ نمی‌توانستیم هذیان و خطا را به مثابه شرایط وجود شناخت و احساسات درک کنیم» (نیچه، ۱۳۷۷، ص ۱۷۳). او در اینجا به این نکته اشاره می‌کند که انسان بدون واسطه‌های هنری و خلاقانه، توان پذیرش و تحمل شناخت را ندارد. او علم را هم مانند هنر، نوعی ساختار ذهنی و از جمله «هذیان» و

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمدرعایت جهرمی؛ منصور بهرامی ۳۳/

«خطا» است که از واقعیات برون‌ذهنی فاصله دارد. از همین رو با ساختاری هنری و غیرحقیقی همراه است. نکته اساسی در نگاه نیچه این است که علم نیز مانند هنر نوعی «کیش» یا باور است که انسان آن را ابداع کرده و در آن «خطا» و «هذیان» به مثابه شرایط وجودی پذیرفته می‌شود. نیچه با این دیدگاه، به محدودیت‌های علم اشاره می‌کند و آن را نه به عنوان وسیله‌ای برای کشف حقیقت، بلکه به عنوان چهارچوبی برای سازگاری انسان با شرایط پیچیده جهان معرفی می‌کند. علم به انسان اجازه می‌دهد که با واقعیاتی مواجه شود که هر چند حقیقتی قطعی و بی‌چون و چرا ندارد، اما به دلیل توسل به مفاهیم و کیش‌های ساختگی همچون هنر، قابل تحمل و درک می‌شود. علم و هنر هر دو بر اساس تفسیر و ساختارهای ذهنی، حقیقت را نه به عنوان امری مطلق، بلکه به شکل یک چشم‌انداز ارائه می‌دهند. در کتاب *انسانی، بسیار انسانی* (Human, All Too Human) نیز عنوان می‌کند که: «واقعیت ابدی وجود ندارد، حقیقت ابدی هم نیست» (نیچه، ۱۳۹۸، ص ۲۶). همان‌طور که استیون هیلز بیان می‌کند برخی از مفسرین نیچه نیز او را به عنوان یک شکاک معرفت‌شناختی می‌شناسند، به عنوان مثال: «نیچه معتقد است که شناخت (حتی به عنوان یک چشم‌انداز محدود) غیر ممکن است» (Babich, 1994, p. 80). یا «شناخت جهان برای نیچه غیر ممکن است» (Mittelman, 1984, p. 8).

در عین حال با وجود متهم شدن نیچه به شک‌گرایی نزد برخی از مفسرین او، نیچه در کتاب *فراسوی نیک و بد* به نکوهش شک‌گرایی می‌پردازد و آن را دارویی خواب‌آور و آرام‌بخش می‌نامد و شک‌گرایی را با «می‌دانم که هیچ نمی‌دانم» سقراطی مشابه و در جهت تسلی خود قلمداد می‌کند که خود را از پاسخ‌آوری یا نه مبرا می‌کند (نیچه، ۱۳۶۲، ص. ۱۶۹-۱۷۰). در آثار متعددی نیز نیچه به تحسین و تمجید دانش می‌پردازد از جمله در *انسانی، بسیار انسانی* می‌نویسد: «و حال پیش به سوی جاده حکمت، با گام‌ها و اعتمادی نیک! هرگونه که هستی، خویشتن خویش را سرچشمه تجربه ساز! نارضایتی از خویش را به دور افکن و من خویش

را ببخش. زیرا در هر حال تو پلکانی هستی با صدها پله که با آنها می‌توانی تا شناخت صعود کنی» (نیچه، ۱۳۹۸، ص. ۲۳۸). در کتاب *دجال (Antichrist)* نیز نیچه در نقد کشیش و مسیحیت که مخالف علم و دانش است می‌نویسد: «کشیش فقط یک خطر بزرگ می‌شناسد: آن هم علم است» (نیچه، ۱۳۵۲، ص ۱۰۳). در اعلامیه معروف «مرگ خدا»، نیچه در کتاب *حکمت شادان*، نیچه این اتفاق را به‌عنوان استقبال از دانش و شناخت در نظر گرفته است. نیچه مرگ خدا را افق باز و روشنی در نظر می‌گیرد که در سایه این اتفاق کشتی ما می‌تواند بالاخره به دریا برود و در این «دریای گسترده‌ای» که بعد از مرگ خدا پیش روی ما گشوده شده است، با هر خطری روبرو شود (نیچه، ۱۳۷۷، صص ۳۰۹-۳۱۱). در توضیح این رویکردهای متفاوت نسبت به دانش و شناخت باید گفت همان‌طور که بیان شد نیچه شناختی را که در آن حقیقتی متناظر با آن در جهان خارج در نظر گرفته شود یا شناختی را که در آن برخی موجودیت‌های پایدار و ابدی ارائه داده شود، فراتر از محدودیت‌های درک انسان می‌داند و انسان را قادر به شناخت آنها نمی‌داند و این نوع شناخت را مورد نقد قرار می‌دهد. به عقیده نیچه، از نظر معرفت‌شناسی تمام واقعیت از روابط قدرت تشکیل شده است یا نیروها، وجودات بنیادین واقعیت هستند و مجموعه‌ای از نیروها به‌وسیله اعمال انسانی متحد می‌شوند. مجموعه‌ای از نیروهایی که به‌وسیله اعمال انسانی متحد شده‌اند با اشیاء یکسان هستند و اعمال انسان همه اشیاء را به وجود می‌آورد. از نظر نیچه شناخت فقط شامل پذیرش آن اصولی است که برای زندگی ما مفید و سازنده است و ما به اندازه‌ای شناخت داریم که در جهت منافع جمعیت انسان (گله) یا نوع قرار دارد. و این نیچه را به نظریه انسجام صدق و نظریه عمل‌گرایی صدق نزدیک‌تر می‌کند، همچنان که از نظریه مطابقت صدق دور می‌کند.

۵. نسبی‌گرایی در نیچه

همان‌طور که بیان شد، نیچه چشم‌اندازهای تجربی را از نظر معرفتی برتر می‌داند و مفاهیم را به‌عنوان نشانه‌هایی از احساسات تجربی توصیف می‌کند. مفاهیم برای نیچه نقش بازنمایی و

سازماندهی خصوصیات تجربی هستند. او می‌نویسد: «واژه‌ها نشانه‌های آواییِ مفهوم‌ها هستند؛ و اما مفهوم‌ها، بیش یا کم، نمودگارهای معینی از احساس‌هائی هستند که اغلب باز می‌آیند و با هم می‌آیند؛ نمودگارِ گروه‌های احساس‌اند» (نیچه، ۱۳۶۲، ص ۲۶۹). به اعتقاد نیچه تجربه انسان از جهان و مفهوم ایجاد شده از آن چشم‌انداز او را ایجاد می‌کند. نیچه در *تبارشناسی اخلاق* می‌گوید: ««عینی‌نگری» را نه به معنای «نگاه بی‌نظرانه» (که حرفی است پوچ و پرت) بلکه به معنای توانایی در چنگ داشتن حس دوستی و دشمنی خویش می‌باید فهمید و بیرون در گذاشتن و آونگان نگاه داشتن‌شان، چندان که آدمی بیاموزد که در طلب دانش چگونه گوناگونی چشم‌اندازها و برداشت‌های عاطفی را به میان می‌باید آورد» (نیچه، ۱۳۷۷، ص ۱۵۷). در اینجا نیچه از عینی‌نگری به عنوان در نظر گرفتن چشم‌انداز یاد می‌کند و هرگونه نگاه بدون لحاظ کردن چشم‌انداز را پوچ و بی‌معنی می‌داند و شرط داشتن دانش را استفاده و به کار بردن چشم‌اندازهای متعدد می‌داند. با توجه به اینکه همه فهم‌ها وابسته به چشم‌انداز هستند و از تجربه حسی ناشی می‌شوند، و با توجه به اینکه به بیان نیچه «حواس دروغ نمی‌گویند»، به ظاهر چشم‌انداز فرد برای خود او به هر نحوی که باشد درست خواهد بود. این امر که در آن حقیقت وابسته به چشم‌انداز افراد است مستلزم و منتهی به نوعی نسبی‌گرایی می‌شود. بدون وجود معیار مقایسه مستقل از چشم‌انداز، این اجازه به تفاسیر متفاوت داده می‌شود که ادعاهایی را مطرح کنند که با وجود تضاد با تفاسیر وابسته به چشم‌انداز دیگر، در عین حال صادق باشند. اما نیچه در عین حال برخی از تفسیرهای تجربی را نادرست می‌داند. به اعتقاد او حواس جهان را به صورت صادقانه نشان می‌دهند و حقیقت را ارائه می‌دهند، ولی کذب تنها به واسطه تفسیرهای اشتباهی که از تجربه حسی می‌سازیم به وجود می‌آید. تفسیر غلط از تجربه باعث می‌شود یک تفسیر نادرست باشد. با توجه به باور نیچه مبنی بر تفسیر اشتباه از تجربه حسی و از آنجایی که نیچه چشم‌اندازهای مبتنی بر تجربه را برتر از چشم‌اندازهای غیرتجربی می‌داند و حقیقت مطلق و ابدی و حقیقت فی‌نفسه

استعلایی را رد می‌کند، چشم‌اندازگرایی او به‌طور قطع نمی‌تواند به نسبی‌گرایی متهم شود، زیرا همه چشم‌اندازها به یک اندازه درست و برابر نیستند. در مورد چشم‌اندازهای تجربی، چشم‌اندازی که از عمل‌گرایی بالاتری برخوردار است و در جهت بقای نوع یا گونه قرار دارد از اولویت برخوردار است. به تعبیر میشل ماسیمی (Michela Massimi) استدلالی که بهترین تبیین^۱ را از جهت معیارهای کفایت عملکرد (standards of performance adequacy) که عبارتند از «درستی» (accuracy)، «آزمون‌پذیری تجربی»، «قابلیت پیش‌بینی» و «ثمربخشی اکتشافی» (heuristic fruitfulness) برخوردار است از اولویت بیشتری برای تعیین چشم‌انداز برتر بهره می‌برد (Beckerley, 2018, pp. 18-19). با فروتن بودن نسبت به چشم‌اندازهای دیگر و همچنین با گشوده بودن و در و پنجره‌های چشم‌انداز خود را گشوده نگاه داشتن نسبت به چشم‌اندازهای دیگر، این امکان برای چشم‌اندازها مهیا می‌شود که با یکدیگر برخورد کرده و مشکلات هر یک آشکار و درک جهان به شیوه‌ای درست حاصل شود. نیچه در حکمت شادان «مورخان اخلاق» را به دلیل اعتقاد به اینکه «مقیاس اخلاق الزاما در ملت‌های مختلف متفاوت است» و نتیجه‌گیری از آن مبنی بر اینکه «هیچ اخلاقی تکلیف ایجاد نمی‌کند»، نقد و رد می‌کند و آن را نقطه نظری «کودکانه» می‌داند (نیچه، ۱۳۷۷، صص ۳۱۴-۳۱۶).

۶. پارادوکس چشم‌اندازگرایی نیچه

پارادوکس به وجود آمده از چشم‌اندازگرایی نیچه این است که او چگونه می‌تواند چشم‌اندازگرایی خود را توجیه کند با توجه به اینکه بر اساس این نظریه خود چشم‌انداز-گرایی می‌تواند چشم‌اندازی باشد در کنار چشم‌اندازهای دیگر، و آیا این بیان به نقض خود چشم‌اندازگرایی نمی‌انجامد؟ یا به بیان دیگر آیا نظریه نیچه بر اساس معیارهای مستقل از چشم‌انداز قابل دفاع است یا بر اساس معیارهای وابسته به چشم‌انداز؟ لحاظ هر یک از رویکردهای فوق به نتیجه‌ای خود متناقض منتهی می‌شود. در صورت تفسیر چشم‌اندازگرایی

با رویکرد مستقل از چشم‌انداز، توجیه و دفاع نیچه از چشم‌اندازگرایی با ناسازگاری و تناقض همراه خواهد بود، زیرا توجیه و دفاع مستقل از چشم‌انداز معیارهایی را پیش‌فرض در نظر می‌گیرد که خود چشم‌اندازگرایی آنها را رد می‌کند. یکی از راه‌هایی که برخی از مفسرین نیچه برای پاسخ به این تناقض در نظر گرفته‌اند این است که نیچه نیاز به عدم تناقض را اساساً انکار می‌کند و بیمی از پذیرش تناقض‌ها ندارد. لیندا ویلیامز (Linda Williams) در این خصوص می‌گوید: «داشتن باورهای متناقض غیرمنطقی است، اما نیچه می‌تواند ما را مجبور کند بردگی کشش به سمت عقلانیت را زیر سوال ببریم» (Williams, 1993, p. 128). ولی نیچه در عبارات متعدد خود قوانین منطقی را مورد تأیید و وابسته به چشم‌انداز در نظر می‌گیرد. نیچه زبان و منطق را برای تفکر معناداری در انسان ضروری می‌داند. اصل عدم تناقض یکی از جنبه‌های محدودیت‌های زبان و گنجانده شده در ساختار زبان است. نیچه در *اراده قدرت* می‌نویسد: «هنگامی که ما از انجام محدودیت‌های زبان خودداری می‌کنیم، تفکر ما متوقف می‌شود... تفکر عقلانی، تفسیر طبق الگویی است که نمی‌توانیم از آن رهایی یابیم» (Nietzsche, 1967, p. 283). تفسیر مستقل از چشم‌انداز، با وجود نیاز به اصل عدم تناقض در ساختار زبان انسان و در فلسفه نیچه به نظر از حمایت کافی برخوردار نیست. اصل عدم تناقض از ویژگی‌های بارز تفکر عقلانی است و به کارگیری گزاره‌های متناقض برای ما انسان‌ها غیر مجاز است. در صورتی که چشم‌اندازگرایی را با رویکرد وابسته به چشم‌انداز دفاع و توجیه نماییم با مشکل ناسازگاری یا تناقض با خود مواجه نخواهیم شد. با این وجود، اگر تنها استدلال‌هایی که نیچه می‌تواند برای پذیرش، توجیه و دفاع از نظریه چشم‌اندازگرایی خود ارائه دهد به شرایط چشم‌انداز خود وی بستگی داشته باشد، پذیرش، توجیه و دفاع او از چشم‌اندازگرایی ناکارآمد و بی‌ثمر خواهد بود. به بیان دیگر همانطور که گفته شد چشم‌اندازگرایی نیچه نیز چشم‌اندازی است در مقابل چشم‌اندازهای دیگر و کسی که چشم‌انداز خود را به‌عنوان یک چشم‌انداز در میان چشم‌اندازهای بسیار دیگر در نظر

نگیرد نمی‌تواند خود را متعهد به نظریه چشم‌اندازگرایی بداند. نتیجه این امر بدین صورت خواهد بود که از آنجا که مخالفان نیچه نیز به چشم‌انداز متفاوتی اعتقاد دارند، چشم‌اندازهای متفاوت بر اساس مجموعه‌ای از معیارهای متفاوتی ارزیابی و توجیه خواهند شد.

به اعتقاد مفسران نیچه، او نظریه خود را نه بر اساس معیارهای مستقل از چشم‌انداز و نه بر اساس معیارهای وابسته به چشم‌انداز توجیه می‌کند. چشم‌اندازگرایی امکان استدلال دیالکتیکی میان چشم‌اندازها را رد نمی‌کند. چشم‌اندازها گاهی اوقات همپوشانی دارند و می‌توانند استدلال‌های شخصی را در مواردی که معیارهای مشترک یا همپوشانی دهنده با چشم‌اندازهای دیگر دارند، ارائه دهند و مورد ارزیابی قرار بگیرند. به بیان دیگر حقایق ضروری وجود دارند که در همه چشم‌اندازها درست هستند و این اجازه را می‌دهند که به واسطه این حقایق ضروری چشم‌اندازهای متعدد با یکدیگر همپوشانی و مورد داوری و ارزیابی واقع شوند. بعضی از حقایق نیز وجود دارند که صرفاً وابسته به چشم‌انداز خاص هستند که در چشم‌انداز مورد نظر درست و در چشم‌اندازهای دیگر نادرست هستند. نیچه با این تفاسیر استدلال می‌کند که حقایق با چشم‌اندازها نشان داده می‌شوند و چیزی به‌عنوان حقیقت، مستقل یا خارج از چشم‌اندازها وجود ندارد. این موضوع نشان می‌دهد که نیچه حقیقت را نسبی نمی‌داند، بلکه آن را مبتنی بر نوعی از هم‌زیستی و تعامل چشم‌اندازها تعریف می‌کند.

۸. نتیجه‌گیری

چشم‌اندازگرایی نیچه، چنان‌که در این پژوهش نشان داده شد، صرفاً یک موضع معرفت-شناختی نیست، بلکه دیدگاهی بنیادین در نقد مفهوم حقیقت مطلق و بنیان‌های متافیزیکی آن است. نیچه با رد هرگونه معیار مستقل و فراتر از چشم‌اندازهای انسانی، بر این نکته تأکید دارد که تمامی شناخت‌ها و ادراکات ما در چارچوب تفاسیر و شرایط خاص شکل می‌گیرند. این نگرش، از یک‌سو خطر نسبی‌گرایی را در خود نهفته دارد و از سوی دیگر، امکانی را

چشم‌اندازگرایی در فلسفه نیچه؛ تاملی بر حقیقت و نظریه‌های صدق / محمدرعایت جهرمی؛ منصور بهرامی ۳۹/

برای مقایسه و ارزیابی چشم‌اندازها بر اساس معیارهایی همچون انسجام، غنای تفسیری و قدرت تبیین آن‌ها فراهم می‌کند. در این میان، تحلیل نسبت میان نظریه‌های سنتی صدق و دیدگاه نیچه نشان داد که هرچند او نظریه مطابقت را به دلیل وابستگی آن به واقعیت مستقل رد می‌کند، اما در نظریه انسجام و عمل‌گرایی، خوانش‌هایی وجود دارد که با دیدگاه او سازگارند. از این منظر، نیچه را نمی‌توان نسبی‌گرای مطلق دانست، چراکه او به برتری برخی چشم‌اندازها نسبت به برخی دیگر باور دارد، اما این برتری نه بر اساس تطابق با واقعیت، بلکه بر مبنای توان‌مندی آن‌ها در تفسیر و پیشبرد زندگی سنجیده می‌شود.

پژوهش حاضر نشان داد که نیچه در تقابل با مطلق‌گرایی معرفتی و نسبی‌گرایی بی‌حد و حصر، موضعی میانی اتخاذ می‌کند و حقیقت را امری برساخته و وابسته به چشم‌اندازها می‌داند، اما این وابستگی را به معنای برابری تمامی تفاسیر نمی‌پذیرد. افزون بر این، یکی از دستاوردهای مهم مقاله حاضر، توجه به نقش عناصر زبان‌شناختی و استعاره‌ای در شکل‌گیری حقیقت نزد نیچه است؛ جایی که زبان نه صرفاً ابزاری برای بیان واقعیت، بلکه ساختاری مؤثر در تولید و سازماندهی حقیقت تلقی می‌شود. همچنین، تحلیل شک‌گرایی مطرح در آثار نیچه نشان داد که گرچه او بنیادهای معرفت‌سنتی را به چالش می‌کشد، اما به گونه‌ای از معرفت‌التفاتی و تفسیری باور دارد که در پیوند با تجربه حسی و تفسیرهای انسانی شکل می‌گیرد. بدین ترتیب، خوانش پدیدارشناختی-هرمنوتیکی از مفهوم حقیقت در فلسفه نیچه، امکان درکی سیال، تاریخی و زنده از صدق و شناخت را در اختیار ما قرار می‌دهد، درکی که هم‌زمان از مطلق-گرایی فلسفی و نسبی‌گرایی بی‌ضابطه فاصله می‌گیرد.

منابع

- ارسطو (۱۳۸۵)، *مابعدالطبیعه*، ترجمه محمد حسن لطفی، انتشارات طرح نو.
- جیمز، ویلیام (۱۳۷۵)، *پراگماتیسم*، ترجمه عبدالکریم رشیدیان، انتشارات علمی و فرهنگی.

- رایینسون، دیو (۱۳۹۴)، *نیچه و مکتب پست مدرنیسم*، ترجمه ابوتراب سهراب و فروزان نیکوکار، نشر فرزاد روز.
- نیچه، فردریش (۱۳۵۲)، *چنین گفت زرتشت*، ترجمه داریوش آشوری، انتشارات آگاه.
- نیچه، فردریش (۱۳۵۲)، *دجال*، ترجمه عبدالعلی دست غیب، انتشارات آگاه.
- نیچه، فردریش (۱۳۶۲)، *فراسوی نیک و بد*، ترجمه داریوش آشوری، انتشارات خوارزمی.
- نیچه، فردریش (۱۳۷۳)، *در باب حقیقت و دروغ به مفهومی غیراخلاقی*، ارغنون پاییز ۱۳۷۳.
- نیچه، فردریش (۱۳۷۷)، *تبارشناسی اخلاق*، ترجمه داریوش آشوری، نشر آگاه.
- نیچه، فردریش (۱۳۷۷)، *حکمت شادان*، ترجمه جمال آل احمد، سعید کامران و حامد فولادوند، انتشارات جامی.
- نیچه، فردریش (۱۳۸۰)، *غروب بتان*، ترجمه مسعود انصاری، انتشارات جامی.
- نیچه، فردریش (۱۳۹۸)، *انسانی، بسیار انسانی*، ترجمه سعید فیروز آبادی، انتشارات جامی.
- جمادی، سیاوش؛ ضیمران، محمد؛ علیا، مسعود (۱۳۸۳)، *نیچه به روایت یاسپرس*، نشریه کتاب ماه ادبیات، شماره ۸۲، ۱۲-۲۷.
- فتحی زاده، مرتضی (۱۳۸۲)، *نظریه انسجام صدق*، فصلنامه ذهن، شماره ۱۳، ۸۱-۹۶.
- Babich, B. (1994). *Nietzsche's philosophy of science*, Albany: State University of New York Press.
- Beckerley, A. (2018), *Understanding Nietzsche's perspectivism and reconciling it with perspectival realism*. The University of Edinburgh, 1-24.
- Grimm, R. H. (1977). *Nietzsche's Theory of Knowledge*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Hales, D. S. (2019), *Nietzsche's Epistemic Perspectivism*, (M. Massimi, Ed.) Cham, Switzerland: Springer Verlag.
- James, W. (1981), *Pragmatism*, (B. Kuklick, Ed.) Indianapolis, IN: Hackett.

- James, W. (1996), *Pragmatism*, Translated by Abdolkarim Rashidian, Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Leiter, B. (1994). *Perspectivism in Genealogy of Morals*. In R. Schacht (Ed.), *Nietzsche, Genealogy, Morality: Essays on Nietzsche's On the Genealogy of Morals* (pp. 334-358). Berkeley, CA, USA: University of California Press.
- Massimi, M. (2016), *Bringing Real Realism Back Home*, *The Philosophy of Philip Kitcher*, 98-120.
- Mittelman, W. (1984), *Perspectivism, becoming, and truth in Nietzsche*, *International Studies in Philosophy*, 16(2), 3-22.
- Remhof, J. (2015), *Nietzsche's Conception of Truth: Correspondence, Coherence or Pragmatist?* *The Journal of Nietzsche Studies*, 46(2), 229-238.
- Remhof, J. (2017), *Defending Nietzsche's Constructivism about Objects*, *European Journal of Philosophy*, 25, 1132-1158.
- Sinhababu, N. (2017), *Nietzschean Pragmatism*, *The Journal of Nietzsche Studies*, 48(1), 56-70.
- Nehamas, A. (1984), *Life as Literature*, Cambridge: Harvard University Press.
- Nietzsche, F. (1967), *The Will to Power* (Walter Kaufmann Ed.), (W. Kaufmann, Ed., W. Kaufmann, & R. j. Hollingdale, Trans.) New York: Random House.
- Nietzsche, F. (1973), *Thus Spoke Zarathustra*, Translated by Dariush Ashouri. Tehran: Agah Publications.
- Nietzsche, F. (1973). *The Anti-Christ*, Translated by Abdolali Dastgheib. Tehran: Agah Publications.
- Nietzsche, F. (1983), *Beyond Good and Evil*, Translated by Dariush Ashouri. Tehran: Khwarizmi Publications.
- Nietzsche, F. (1994). *On Truth and Lies in a Nonmoral Sense*, *Argonon*, Autumn, 126.
- Nietzsche, F. (1998), *On the Genealogy of Morals*, Translated by Dariush Ashouri. Tehran: Agah Publications.

- Nietzsche, F. (1998), *The Gay Science*, Translated by Jamal Al-Ahmad, Saeed Kamran, and Hamed Fooladvand. Tehran: Jami Publications.
- Nietzsche, F. (2001), *Twilight of the Idols*, Translated by Masoud Ansari. Tehran: Jami Publications.
- Nietzsche, F. (2019), *Human, All Too Human*, Translated by Saeed Firouzabadi. Tehran: Jami Publications.
- Jamadi, S. Zeimaran, M & Aliya, M. (2003), Nietzsche in the Interpretation of Jaspers, *Ketab Mah-e Adabiyat*, No. 82, pp. 12-27.
- Williams, L. L. (1993), On Making Nietzsche Consistent, *Southern Journal of Philosophy*, 31, 128.